

SZ. P. BŰCSKOV

L. N. TOLSZTOJ
NAGY NEMZETI EPOSZA
A „HÁBORÚ ÉS BÉKE”

MARXISTA ISMERETEK KIS KÖNYVTÁRA

67.

SZIKRA

MARXISTA ISMERETEK KIS KÖNYVTÁRA

E sorozat kötetei a marxizmus—leninizmus alkalmazásával adnak tudományos feleletet — egyszerű és világos előadásban — napjaink időszerű kérdéseire.

1. A. J. Zisz:	A kommunista erkölcs	1.80 Ft
2. M. P. Sztjepánov:	Lenin „Egy lépés előre, két lépés hátra” c. könyvéről	1.80 „
3. V. V. Danilevszkij:	Orosz feltalálók	1.50 „
4. M. T. Jovcsuk:	A leninizmus és a XIX. század haladózselemű orosz műveltsége	2.— „
5. L. A. Leontjev:	A szocializmus politikai gazdaságtana Lenin és Sztálin műveiben	2.— „
6. L. A. Leontjev:	A politikai gazdaságtan tárgya és módszere	4.— „
7. P. Fedoszéjev:	Az osztályok és az osztályharc marxi elmélete	1.50 „
8. B. V. Alpersz:	A szovjet színház fejlődése	2. „
9. A. I. Szoboljev:	A lenini tükröződési elmélet és a művészet	2.— „
10. L. I. German:	A harcos egyház filozófiája	1.50 „
11. A. P. Koszuljnjikov:	Lenin „A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban” c. könyvéről	2.— „
12. M. A. Leonov:	A marxista-leninista világnézet	2.— „
13. V. L. Bilsaj—Pilipenko:	A szovjet demokrácia és a nők egyenjogúsága a Szovjetunióban	2.50 „
14. M. M. Rozental:	A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az új ember kialakulása	2.— „
15. A. G. Grigorjenko:	Lenin „Mi a teendő” c. könyvéről	2 — „
16. A. V. Vosztrikov:	Lenin és Sztálin harca a marxista filozófia pártszerűségéért	2.— „
17. A. M. Jegolin:	A szovjet irodalom harminc éve	2.— „
18. G. Dimitrov:	Bulgária a szocializmus útján	4.— „
19. Marcel Cachin:	Tudomány és vallás	1.50 „

SZ. P. BŰCSKOV

L. N. TOLSZTOJ
NAGY NEMZETI EPOSZA,
A „HÁBORÚ ÉS BÉKE“

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1949

A mű eredeti címe:

НАРОДНО-ГЕРОИЧЕСКАЯ ЭПОПЕЯ Л. Н. ТОЛСТОГО
„ВОЙНА И МИР“

FORDÍTOTTA

GÖRÖG IMRE

Felelős kiadó: dr Simó Jenő.

Budapesti Szikra Nyomda N. V. 1. sz. Telepe: VIII, Conti-utca

Felelős: Radnóti Károly.

L. N. Tolsztoj írói sorsa sajátyszerűen alakult. 1852-ben már mint érett mester jelenik meg az irodalomban első elbeszélésével, a „Gyermekeké-
kel. A Gyermekkort követő trilógia — *Szevasztopol*, *A földesúr reggele* és a *Két huszár* — megala-
pozták írói hírnevét.

Már ezek a művei is — különösen a *Földesúr reggele* és *Szevasztopol* — széles, egyetemes nemzeti témákat dolgoztak fel. Az író a történeti fejlődés adta országos feladatok szempontjából világította meg az orosz jelen és az orosz jövő legfontosabb kérdéseit. Nagy eredményekre és felfedezésekre jutott a művészi alkotás útján és későbbi regényeiben továbbfejlesztette és gazdagította felfedezéseit. Hősei, akiket az irodalomba bevezet, minden erejük megfeszítésével keresik az utat erkölcsi céljaik felé. Már Nyehludov, a *Földesúr reggelé*-ben, a néppel való szellemi egyesülés gondolatával birkózik. Ez a gondolat Tolsztoj egész írói tevékenységének egyik központi problémája lesz. A szevasztopoli elbeszéléseket mély demokratizmus hatja át. Igazi hősei az egyszerű katonák, a hazájukat védő közlegények.

Korai munkáiban az országot, a nemzet sorsát érintő jelentős problémákat vet fel. Milyen úton halad majd az ország fejlődése? Hogy alakul a nemesség és a jobbágyság helyzete a megváltozott társadalmi feltételek között? Feltárja az előretörő polgári rend kemény embertelenségét, elmélyed az orosz kultúra nemzeti sajátosságának kérdéseiben. Már ezekben az években is kirajzolódik Tolsztoj művészetének minden jellegzetes vonása: ez a művészet valójában mélységesen újító.

Tolsztoj alkotó szelleme már a 60-as évek küszöbén kora legfontosabb kérdéseivel foglalkozik.

A 60-as évek — az ország első demokratikus megmozdulásának ideje. Tolsztoj ekkor pedagógiai tevékenységbe fogott. Mint tanító és mint békebíró közvetlen kapcsolatba jutott a néppel és ez a kapcsolat megtermékenyítette alkotó gondolatait és eszmeileg előkészítette új, bonyolultabb művészi feladatok megoldására. A néppel, annak erkölcsi életével érintkezve, fontos motívumokat szerzett új alkotásai számára. Most érkezett el a nagy epikai költészet medrébe, ekkor érlelődött a világirodalom leggrandiózusabb alkotása — a *Háború és béke*.

A mű elgondolása nem egyszerre született. Eleinte — tudjuk — egy dekabrista regény gondolata ragadta meg az író. Ez 1856-ban történt, amikor a dekabristák hazatértek a száműzetésből. Hozzá is fogott a mű megírásához, legalább így mondja ő maga az *1805* című regény előszavában: „1856-ban egy elbeszélésen (eredetileg regényen Sz. B.) dolgoztam, hőse egy Oroszországba családotul visszatért dekabrista lett volna.“ Semmi nyo-

mát ennek a megkezdett műnek eddig nem találták. Se kézirat, se tervezet, vázlat, napló, vagy levelezés nem ad róla számot. Csak egy elégetett kéziratban szerepelt a dekabrista motívum. Ez a kézirat — *Feljegyzés a nemességről*, (1858) nyilván csak igen távoli vonatkozásban lehetett a dekabrista regény elgondolásával, mert az akkor nagyon aktuális parasztkérdés volt a tárgya. Így hát teljes határozottsággal megállapíthatjuk, hogy a dekabrista regénynek csak a gondolata született meg 1856-ban, de munkához akkor meg nem látott az író.

Második külföldi utazása alatt, Firenzében, aztán megismerkedett Tolsztoj távoli rokonával, Sz. G. Volkonszkij-jal. Ő is egyike volt azoknak a rendőri felügyelet alatt álló dekabristáknak, akik 1856-ban tértek haza Szibériából. Alighanem az 1860 decemberében folytatott beszélgetései támasztották fel a feledésbe merült gondolatot és ezúttal hozzá is látott az író a regény megírásához. 1861 március 26-án írja Herzennek: „Négy hónappal ezelőtt belekezdtem egy regénybe. Hőse egy hazatérő dekabrista. Szerettem volna beszélgetni Önnel a témáról, de sehogyse sikerült. Az én dekabristám, elgondolásom szerint lelkes, misztikus, keresztény, aki 1856-ban feleségével, fiával és lányával visszatér Oroszországba és a maga szigorú, idealista mértékét alkalmazza az új Oroszországra. Mondja meg, mit tart a témáról, vajjon jó-e, korszerű-e? Turgenyev elolvasta az elejét. Neki tetszettek az első fejezetek.“

Az „Első fejezetek“-ben — három fejezet volt — Pjotr Ivánovics Labázov dekabrista és családja

hazautazik Szibériából Moszkvába. Labázov alakjában részben Sz. G. Volkonszkij-rà lehet ismerni. Tovább azonban akkor sem fejlődött a munka. Lehetséges, hogy az író 1863 februárjában, vagy márciusában tért vissza a már megírt fejezetekhez. Ebben az időben újult meg alkotó tevékenysége. A dekabrista mozgalom indítékait keresve, bontogatta a történelem szövedékét és eljutott az 1812-es évhez, majd a Honvédő Háborút megelőző eseményekhez. 1863 novemberében ezt írja néniének, A. A. Tolsztojnak: „Sohase éreztem értelmi, sőt erkölcsi erőimet annyira szabadnak, munkára alkalmasnak. Dolgozom is. A munkám: regény az 1810—1820-as évekből, ez köt le már ősz óta.”

Azonban ekkor még sok tisztázatlan dolog maradt a regényben. Egy teljes évi munkába telt, amíg meghúzhatta a történeti elbeszélés határait. Alkotó kísérleteinek menetét mutatják a rövid, majd részletesebb vázlatok, a regény bevezetésének és kezdetének számos változata. A legkorábbi tervezetek egyikének címe: *Három időszak*. Ekkor még mindig a dekabrista regény lebeg Tolsztoj szeme előtt, egy trilógia, amely átfogja az 1812, 1825 és 1856-os éveket. A cselekmény ebben a töredékben 1811-ben indul. De az író ennél az évszámnál se tudott megállni. Tovább mélyedt a történelem forgatagába. Csakhamar új töredék született: *Moszkvai névnap 1808-ban*. Ez a kezdés sem elégítette ki. Kisvártatva megint más kezdőfejezet íródott. Főalakja Pjotr Kirillovics Bezuhov, dekabrista. Címe: *1805-től 1811-ig. Regény, írta gróf L. N. Tolsztoj, 1805, első rész, első fejezet*. Ezzel a

töredékkel az eredeti dekabrista trilógiából végleg kivált az a történeti regényterv, amely tárgyát Oroszország Napoleon ellen viselt háborúinak korszakából meríti. Néhány részét fel is vázolja és az első rész már azt a nevet viseli, amelyen aztán 1865-ben a „*Ruszkij Vjesztnyj*“ (Orosz híradó) első és második számában közzétette.

Tolsztoj elmondta később, hogy a Szibériából hazatérő dekabristákról készült írni, ezért előbb a december 14-i összeesküvés korszakát, majd a mozgalomban résztvevők gyermekkorát és fiatalságát tanulmányozta. Ekkor megragadta az 1812-i háború és mivel ez szorosan az 1805-éhez fűződött, ezzel az esztendővel indította el az egész cselekményt.

A munka első éveiben főleg a nemesség „békebeli“ életének képein dolgozott. A regény ekkor még mintegy a századeleji nemesi élet krónikája és egy sor nemesi család történetéből alakul.

Az író igyekezett kizárni művéből a történeti személyiségeket és államférfiakat. 1865 március 19-én ezt írja naplójába: „Belemerültem Napoleon és Sándor történetébe. Mint valami örömfelhő borít el a lehetőség, hogy talán nagy dolgot mívelhetek. Talán meg tudom írni Sándor és Napoleon lélektani történetét. Mindazt a galádságot, frázist, örületet, ellenmondást, ami környezetükben és bennük magukban élt.“

Tervezetében feljegyzi a két államférfi életének fontos eseményeit. Napoleon pályafutásából kiemeli az egyiptomi hadműveletet és az olaszországi háborút, melynek során folyvást hazugság, hiúság,

gazság nyilatkozott meg és barbárság a kultúrértékekkel szemben. A feljegyzés így végződik: „Szent Ilonán tökéletes örület, elgyengülés, törpeség. Hazugság és nagyság csak annyiban, hogy a tér óriási, a hatáskör pedig összeszűkül, és ő törpeségbe süllyedt. A halál gyalázatos.“

Napoleonnal bizonyos értelemben szembeállítja Sándor cárt, de annak tevékenységében is sok a zavar, sok az írótól mélységesen idegen vonás. „Katonásdi, szigorúskodás... ha már gyilkolunk, akkor inkább egészen.“

Az egész feljegyzés azt bizonyítja, hogy Tolsztoj ekkor tervbe vette Sándor és Napoleon „lélektani történetét“, mint önálló munkát, függetlenül a már megkezdett regénytől. A tervezet jóval szélesebb keretben foglalkozik Napoleonnal és Sándorral, mint majd a *Háború és béke*.

Csak később jutott az író arra az elhatározásra, hogy Napoleon és Sándor „lélektani történetét“ a regénybe illeszti és „a személyiségek képét“ „történeti képpé“ teljesíti ki. Ebből aztán újabb nehézségek támadtak a mű megírásában.

Tolsztoj, mint igazi újíto, új irodalmi formákat keres. Elgondolását az ábrázolás új eszközeivel fejezi ki és ezek nem férnek el a regény hagyományos kereteiben. A *Háború és béke* egyik előző vázlatában elvi alapon fejtegeti a műfajok átalakulását, nevezetesen a regényformáét. „Az orosz művészi gondolat — írja — nem illeszkedik ebbe a keretbe, új formát keres.“ Ilyen kereső úton járt éppen maga Tolsztoj, az orosz művészi gondolat legnagyobb képviselője. Kereséséről számol be

egyik cikke: „Néhány szó a *Háború és béke*“-ről. „Hol a módszert láttam silánynak, ahogy témámhoz nyultam, — szerettem volna átfogni mindent, amit arról a korszakról tudtam és éreztem és ráeszméltem, hogy ez teljességgel lehetetlen — hol az egyszerű, elcsépelet irodalmi nyelvet és a regény irodalmi eszközeit véltem alkalmatlannak az óriási és sokrétű tartalom kifejezésére.“ Előbb regénynek nevezte az 1805-öt, majd nyugtalanította a gondolat, hogy „ez az írás nem regény, nem is elbeszélés, nem költemény és nem történelem. Egyik formába se fér bele.“ Végül, sok kínlódás után eltökéli, hogy „minden aggodalmat“ lerázva megírja, amit „el kell mondani“ és nem bajlódik többet az elnevezéssel.

Elhatározásában az orosz irodalom gazdag tapasztalataira támaszkodott. Az orosz nemzeti művészi gondolatot áthatotta a keresés pátosza, az újítás mély szelleme. Legjelentősebb képviselői mindig túlhaladták a regény, az elbeszélés és a költemény megmerevedett, kánoni, „európai“ formáit.

A történelmi elgondolás mérhetetlenül bonyolította az alkotó munkát abban az irányban is, hogy az írónak rengeteg történelmi okmányt, emlékiratot, levelezést kellett gondosan végigtanulmányoznia, különösen az 1812-es évre vonatkozóan. Mint művész, persze, olyan vonásokat és részleteket is kiragadott ebből az anyagból, amelyek a történelmi személyiségek jellemrajzát, a századeleji emberek sajátos életének ábrázolását gazdagították.

1865 november 14-én ezt írta néniének A. A. T. grófnőnek: „Regényemnek még csak a harmadik része készült el. Addig nem nyomatom ki, amíg még

hat részt meg nem írtam, akkor — öt év múlva — adom ki az egészet egyszerre.“ A harmadik rész kidolgozása elfoglalta még november végét, sőt az egész decembert és akkor Tolsztoj, a fenti levelében kifejezett szándéka ellenére, Moszkvába vitte a kéziratot és a *Ruszkij Vjesztnyik* 1866-i 2., 3. és 4. számában meg is jelent. A közzétett részek a *Háború és béke* 1866-i kiadásában az I. kötet első és második részének felelnek meg.

Mennél jobban közeledett a szerző az 1812-es évhez — írói érdeklődése csomópontjához — annál gyorsabb ütembe lendült a munka. 1866 áprilisában, vagy májusában közölte Fjet-tel, hogy már „igen sokat megírt“ a regényéből és hallani szeretné a véleményét. „Annyi munkát és időt szántam rá, annyi örült írói erőfeszítést, (Ön tudja, hogy ez mit jelent) annyira szeretem a munkámat, különösen a következő 1812-es évet, amellyel most bibelődöm, hogy nem félek még azok ítéletétől sem, akiket nagyra becsülök. 1867 folyamán, remélem elkészülök és kinyomatom az egészet, illusztrálva. A rajzokat már megrendeltem, Basilov részben már meg is rajzolta, mégpedig nagy megelégedésemre. A címe ez lesz: *Minden jó, ha a vége jó*. Tudni szeretném, jó-nak tartja-e a címet és a rajzokat.“

Körülbelül ezidőtájtban vetette papírra vázlatosan, a III. kötet végén és a IV. kötetben sorakozó eseményeket. A IV. kötet lett volna az utolsó. Hang és tartalom dolgában ez a vázlat teljesen megfelelt az akkor tervbevett címnek: „Minden jó, ha a vége jó.“ A regény végleges szövegében Andrej herceg meghal Jaroszlávban, ahol Rosztovék társzekerei

útjukat megszakítják. A vázlat szerint Rosztovék Tambovba érkeznek és az e célra elkészített kereskedőházban helyezik el őket. Andrej herceg is ott van, és Szónja és Natása felváltva ápolják. Mikor Andrej herceg huga, Márja hercegnő megjön, Andrej és Natása viszonya végkép tisztázódik. Andrej látja, mennyire szereti Márja Nyikolájt és a huga boldogsága, valamint Rosztovék érdekében, akik nagyon teljesen leromlottak, lemond Natásáról és bevonul a hadsereghez.

Tambovba, Rosztovékhoz érkezik a hadifogságból kiszabadult Pierre Bezuhov. Rosztovék visszatérnek Otradnojébe, majd hazakerül a két katonafiú, Nyikoláj és Petya Rosztov. Egy nap két esküvőt is tartanak: Pierre elveszi Natását, Nyikoláj Rosztov pedig Márja hercegnőt. Nyikoláj és Andrej herceg azután csapataik kötelékében végigküzdik a külföldi hadjáratot és szerencsésen megtérnek Otradnojébe. Így végződött volna a regény az eredeti elgondolás szerint.

Tolsztoj reménykedik, hogy hamarosan befejezi művét, 1866 decemberében írja a rajzolónak: „Biztosra veszem, hogy jövő őszre (tehát 1867 őszére — Sz. B.) elkészül az egész.” Egy hónappal később megint Basilovnak: „Munkám jól és elég gyorsan halad. Olyan gyorsan, hogy a III. rész piszkozatban már kész és a IV-et is elkezdtem. („Rész“ alatt itt kötet értendő — Sz. B.). Ha valami váratlan baleset meg nem zavar, őszre kész a regény.” Nem érte semmiféle baleset, egészséges volt, alkotóereje teljességében dolgozott és sikeresen haladt, de tervei mégis megváltoztak. Gondolata tovább szé-

lesedett, tovább mélyült. A családi-történeti regény óriás arányú epikai művé nőtt a keze között. A munka túlhaladta a régi tervet, a négy rész kevésnek bizonyult és, ami a fő — meg kellett változtatni a már megírt részek gondolati hangsúlyát, átigazítani a főalakok fejlődési vonalát. A megfeszített alkotómunkának ebben a fázisában született a mű új és most már végleges címe: *Háború és béke*.

1867 júniusában kezdték nyomni a regényt. November elejére be akarta fejezni, de mikor eljutott az 1812-es háború egyik központi eseményéig, a borogyinói csatáig, elutazott Borogyinóba és ott, az egykori harc mezején, lényeges hadtörténeti felfedezésre jutott: az orosz seregek valóságos helyezkedése az ütközet folyamán egészen más volt, mint ahogy előre tervezték. A hadtörténészek ezt addig nem tudták és így a felfedezés új lökést adott a borogyinói csata tanulmányozására. Utjáról Moszkvába visszatérve, ezt írta feleségének: „Most érkeztem Borogyinóból. Utammal nagyon, de nagyon meg vagyok elégedve. Ha Isten egészséget és nyugalmat ad, hát olyan borogyinói csatát írok, amilyen még nem volt.“ Egész októberben a borogyinói csata fejezetein dolgozott.

Az 1867 november 1-én elküldött korrekturák kísérőlevelében ezt írja P. L. Bartyenyevnek: „A III. kötet kézírata végre elkészült. Végre, mondom, mert a III. kötet utolsó fejezete az egész regény legnehezebb része és csomópontja (Natását Kurágin megejti — Sz. B.). A IV. kötetet november elején küldöm, az már nem fog késleltetni.“ De várakozása ellenére a IV. is „késleltette“. Csak 1868

elejére készült el a kötet és márciusban került ki a sajtó alól.

1868 folyamán a történetfilozófiai „kitéréseken” kívül megírta Tolsztoj a nemzeti háború fontos jeleneteit. Egész éven át és még 1869 nagy részében is folyt a megfeszített munka. A *Háború és béke* V. kötete március 4-én jelent meg, de még ez se volt az utolsó. Már dolgozott a VI. kötetén. Ekkor írta Fjet-nek: „Tervezgettem és most is tervezem, hogy meglátogatom. De még mindig nem kész a VI. kötet, amelyet már egy hónappal ezelőtt akartam befejezni.”

1869 augusztus 31-én Penzába utazott, hogy ott birtokot vásároljon. Szeptember 4-én írt a feleségének, Szofja Andréjevna-nak és így végzi a levelet: „Az a jó, hogy egyáltalában nem gondolok a regényemre és nem is filozofálok.” De mikor szeptember 14-én hazatért Jasznaja Poljanába, megint csak a regénnyel kellett foglalkoznia. Akkor végezte a VI., az utolsó kötet korrekturáját. Csak október második felében „adta ki végleg” a kezéből, és csak akkor következett el — ahogy Fjet-nek írta „a teljesen halott időszak: nem gondolkodom és nem írok”. A VI. kötet 1869 december 12-én látott napvilágot. Ilyenformán Tolsztoj hat évet szentelt a *Háború és béke* megalkotásának, „szüntelen és kizárólagos munkában, a legkedvezőbb életkörülmények között”.

*

A. P. Csehov egyik levelében írta: „Tolsztoj, azt hiszem, sose avul el. Nyelve elavulhat, de ő mindig fiatal marad.” Mély gondolat rejlik a nagy és

elmés író találó megjegyzésében, amely elsősorban a *Háború és béke*-re vonatkozik. Nemcsak Tolsztoj írásai közt, hanem az egész orosz klasszikus irodalomban nincs „fiatalabb“, nincs életingenlőbb alkotás, mint a *Háború és béke*. Éppen ebben rejlik a regény pátosza: igeni az orosz ember életszeretetét és hazaszeretetét.

Mennél inkább távolodunk a kortól, melyben a *Háború és béke* megszületett, annál grandiózusabban emelkedik előttünk az orosz katonai dicsőségnek és az orosz hazafiságnak ez a halhatatlan emlékműve. Eszmei problematika, művészi kifejezés, társadalmi és politikai távlat, nevelő hatás dolgában páratlan, nem csak az orosz, de a világirodalom klasszikus termékei között is. Mesterien formál száz meg száz emberi alakot, életük útjai találkoznak, kereszteződnek, de mind egyetlen a maga nemében és végig megőrzi sajátos egyéniségét.

A cselekmény 1805 júliusában indul, Anna Pavlovna Serer szalonjában, ahol Oroszország első napoleoni háborújáról folyik az eszmecsere, és 1820-ban végződik, Pierre és Nyikoláj Rosztov szenvedélyes vitájával. Ezen a vitán már érzik az ország légkörében közeledő vihar. Az orosz történelem 15 esztendejének drámai feszültségű eseményei peregnek le a *Háború és béke* oldalain.

Ebben a zivataros történeti környezetben élnek és cselekszenek a *Háború és béke* hősei. Már a legelején megjelenik az olvasó előtt Andrej Bolkonszkij és barátja, Pierre Bezuhov. Még egyikük se választotta meg szerepét az életben, egyik se tudja, mi a

rendeltetése. minek szentelje erejét. De életük és keresésük útja különböző.

Andrej herceg kiábrándult a nagyvilági életből és házasságában sem talált kielégülést. Dicsőségre vágyik. Enélkül, úgy érzi, mitse ér az élet. Irigyli Napoleont és a maga „Toulon“-ja, a maga „Arcolei híd“-ja izgatja képzeletét.

A becsvágy hallatlanul önzővé teszi. Mindent feláldozna egy pernyi dicsőségért, győzelemért. „Semmit sem szeretek, csak a dicsőséget s az emberek imádatát. A haláltól, a sebektől, családom elvesztésétől csöppet sem félek.“¹ Ez jár az eszében Austerlitz előestéjén.

Az ütközet napján, az általános pánik közepette, Andrej Kutuzov szeme láttára, zászlót ragad és támadásra lendíti zászlóalját. Aztán megsebesül, egyedül, elhagyatva hever a földön és gyerekesen nyög. Becsvágyó tervei összeomlottak. Ekkor hirtelen meglátja az eget. A nagy boltozat csodálatos ünnepi nyugalma élesen rávilágít a hívságos emberi hajszára, a kicsinyes, önző törtetésre. „Hogy van az, hogy azelőtt nem láttam ezt a magas eget? S mily boldog vagyok, hogy végre megismertem. Igen, minden hiúság, minden ámítás ezen a végtelen égen kívül.“² Nincs is más, mint ez a magas ég, mértéke mindennek, ami szép, nagy és örökkévaló, míg a földi dolgok — a dicsőség is — ámítás, hazugság. Andrej herceg lelki válságot él át, elítéli hamis dicsőségvágyát és új szemmel nézi az életet. Napoleon,

¹ Háború és béke, Gutenberg kiadás, Budapest. I. könyv, III. rész, 12. fejt. 45. old.

² U. o. 16. fejt. 69. old.

kicsinyes hiúságával, most törpe a szemében. Lerántja a koszorút a „hős“ fejéről, aki előtt hódolt, annyi kortársával együtt. Megérti, hogy nem a di csőség az emberi cselekvés legfőbb mozgatója, vannak más, magasztosabb ideálok is. Az ég maga itt éppen olyan érzelmes vezérmotívum, mint a *Kozálok*-ban Olenyin számára a hegység. Elvont erkölcsi értelme — a jó és igaz. Napoleon tevékenysége semmikép sem igazodik ezekhez az erkölcsi mértékekhez, igazságtalan és kegyetlen, tehát törpe.

Rá kell itt mutatni, hogy az ég magasztalásában megnyilatkozik az író passzív, szemlélődő filozófiája, a „Szellem“ felé fordulása. Ennek a szemléletnek mélyen reakciós jellegét kiemelte már V. I. Lenin tanulmánya: *I. N. Tolsztoj és kora*.

Az austerlitzi hadjárat után Andrej herceg elhatározza, hogy nem katonáskodik többet. Mikor hazaérkezik, „teljesen elváltozott, különösen lágy, de nyugtalan volt az arca.“³ Felesége meghalt és ő egész érdeklődését fia nevelésének szenteli. Azt hiszi, azt igyekszik hinni, hogy neki már csak ez maradt az életből. Az ember éljen önmagának. Politikai nézetei élesen nemesi, rendi korlátok között mozognak. Mikor Pierre-rel a parasztok felszabadításáról beszélget, kifejti, hogy a parasztnak egészen mindegy, milyen a külső helyzete. „Ha botosák, korbácsolják. Szibériába küldik őket, azt hiszem, hogy ettől semmivel se rosszabbodik a helyzetük... A felszabadításra azok miatt az emberek miatt van szükség, akik erkölcsileg pusztulnak ..

³ U. o. II. k., I. rész, 8. fejj. 158. old.

Ezeket sajnálom, s ezek érdekében szeretném a jobbágyságot felszabadítani.⁴ Andrej herceget tehát kizárólag a nemesek, a földesurak erkölcsi állapota nyugtalanítja, a néphez semmi köze. Gondolatvilága a nemesi rend körül forog, felülről néz a jobbágyságra. Sem emberi méltóságot, sem erkölcsi tisztaságot nem lát a muzsikban. A társadalmi renden azért kell változtatni, mert a nemes urak számára erkölcsi szenvedés forrása.

Pierre nem élt egyet vele. Ő is sokat átélt a lefolyt években. Mint egy Katalin korabeli nagyúr törvénytelen fia, atyja halála után ő a leggazdagabb orosz emberek egyike. Vaszilij Kurágin, magasrangú tisztviselő, önző céljai érdekében hozzáadja leányát, Jelenát. Pierre mélységesen csalódik a házasságban. Jelena romlott teremtés, pisztolypárbajt kell vívnia miatta Dolohovval. Szokolnyikiben, a párbaj színhelyén az jár az eszében, hogy a golyóváltás voltaképpen semmit sem old meg. Élete mindenkép kátyúba jutott. „Jobb volna elmenni, elfutni innen, s elrejtőzni valahová.”⁵ Soha addig fegyver nem volt a kezében és mikor kavargó érzések között megsebesíti ellenfelét, tárt mellel, „a szánakozás, a megbánás szelíd mosolyával”⁶ áll a közélről rászegzett pisztolycső elé. A halál legalább megoldaná élete gyötrő ellentmondásait. De nem hal meg és utólag el is veti, amit a csüggedés percében a menekülés

⁴ U. o. II. resz. 11. fejj. 252. old.

⁵ U. o. II. k., I. rész. 4. fejj. 139. old.

⁶ U. o. 5. fejj. 142. old.

útjának látott. „Ostobaság... butaság! Halál... hazugság... — mondogatta s a homlokát ráncolta.“⁷

A párbaj után fokozott erőfeszítéssel lát problémái megoldásához. Most minden relatív a szemében. Nincs feltétlen tudás, nincs általános erkölcsi mérték — egyik így, másik úgy nézi az élet jelenségeit. „Mi a rossz? Mi a jó? Mit kell szeretni, s mit kell gyűlölni? Miért élünk és mi vagyok én? Mi a halál s mi az élet? Miféle erő kormányozza a mindenséget?“ — kérdezte magától.⁸ És nem talált választ. Lelki zavarában egy szabadkőműves páholy könnyű prédája lett. Elhitte, hogy a szabadkőművesek őszintén akarnak „minden erővel küzdeni a világon uralkodó gonoszság ellen“.⁹

A tevékenység, amelyről ekkor ábrándozik, elsősorban a körebeli emberek morális-etikai tökéletesedésére irányul. Másokra is át akarja vinni az erkölcsi önképzés pátoszát. Ezzel szélesvonalú jótékonyságot párosít és csak utolsó sorban szerepelnek a programban humanisztikus és demokratikus feladatok. Céljait nagy tüzzel előadja Andrej hercegnek.

Beszélgetésük mély nyomot hagy barátja lelkében és amiről Pierre csak álmodozik, de amit véghezvinni nem tud, ahhoz Andrej a maga gyakorlati készségével nyomban hozzáfog: egy háromszáz lelket számláló birtokán szabad földműveseknek nyilvánítja a jobbágyokat — „a legelső példák egyike volt ez Oroszországban“ — többi uradalmi-

⁷ U. o. 5. fejr. 143. old.

⁸ U. o. II. rész, 1. fejr. 192. old.

⁹ U. o. 3. fejr. 207. old.

ban pedig haszonbérre váltja át a robotot. De mindez mégsem elégíti ki, nem hozza meg neki az igazi boldogságot.

1809 tavaszán aztán a fia rjazáni birtokára utazik Andrej, útközben Otradnojébe látogat Rosztovékhoz és találkozik Natásával. Most tavaszos öröm és megújulás érzése fogja el, ráébred, hogy az ember 31-ik évében még nem végzett az élettel.

Látja, hogy önző, családi-nemzetségi fészkére szorítókozó, elkülönödő élete helytelén, hogy lelki érintkezésbe, közösségbe kell jutni az emberekkel. „Nem elég, hogy magam érzem, mi lakik bennem, másoknak is tudniuk kell... Szükséges, hogy mindenki ismerjen engem, hogy ne csak magamnak éljek, s hogy azok ne éljenek oly függetlenül az én életemtől, hanem hogy az enyém visszasugározzék az övékére, s közös életet éljünk valamennyien.“¹⁰ Így nyílik meg Andrej számára a szellemi fejlődés útja, az önző elzárkózás, arisztokratikus elkülönödés világából, köre, rendje, osztálya, majd még szélesebb térségek — a nemzet egyetemes közössége felé.

Most már tágabb tevékenységre vágyik és 1809 augusztusában Pétervárra utazik, ahol akkoriban Szperanszkij irányítása alatt több kisebb-nagyobb bizottság foglalkozott a törvényhozás újjáalakításával. Andrej herceg résztvesz a törvényszerkesztő bizottságban, de csakhamar alaposan kiábrándul új munkaköréből. Látja Szperanszkij kezdeményezéseinek külsőséges, bürokratikus természetét és világosan felismeri, hogy az élet mérhetetlenül gaz-

¹⁰ U. o. II. k., III. rész, 3 fejj. 306. old.

dagabb, mint ez a sok észszerű terv és vázlat. Ezért tehetetlenek — Tolsztoj szerint — a tábornokok, szabatosan átgondolt haditerveikkel, ezért szánalmas Szperanszkij és az ő elvont, az élettől idegen elméletisége.

Szperanszkij személyének nagyrabecsülésével együtt elpárolgott Andrej herceg érdeklődése Szperanszkij reformjai iránt is. „Vajjon, boldogabb, jobb leszek ettől? — kérdi magában.“ A regény hőse történeti szempontból is helyesen ítéli meg Szperanszkij bürokratikus, a nép valóságos érdekeit nem is érintő újításait, de gondolkodásában egyúttal érvényesül Tolsztoj mélységesen téves felfogása, hogy az egyéni élet független az állami politikai élettől.

Andrej nem tudja elfelejteni, hogy az üléseken milyen buzgón megvitatták az ügyrendi kérdéseket „...mily sokáig tárgyalták az ülések megtartásának külső rendjét, s mily óvatosan s röviden foglalkoztak a dolog lényegével.“¹¹ Jellemző, hogy a bizottságnak tagja volt Berg is és az ő hideg elméje, németesen pedáns szabatossága rányomta bélyegét a bizottság egész működésére. Berg és Szperanszkij — szellemileg rokon típusok.

Natása térítette vissza Andrej herceget a valóságos, az igazi élet örömeihez és izgalmaihoz. Általa ismerte meg az életérzés teljességét. Hova tűnt minden szomorúsága, életmegvetése, kiábrándulása! Erős, soha addig nem tapasztalt érzés formálja most külső és belső arculatát. Natása körül minden csupa verőfény. „Képtelen vagyok rá, hogy ne szeressem

¹¹ U. o. II. k., III. rész. 18. fejj. 16. old.

a világosságot, s ez nem hiba, sőt nagyon boldog vagyok.”¹³ Natásához való viszonyában nyilatkoznak meg Andrej jellemének legkülönb vonásai.

Mikor Natása beleszeret Anatol Kuráginba, Andrej súlyosan szenved. Most fél emlékezetébe idézni az austerlitz-i mennyböltöt és verőfényes, boldogító gondolatait. Gyakorlati tennivalókba merül, munkába temetkezik, igyekszik eltompítani fájdalmát. Így, erkölcsi keresése közben, megnyílnak előtte az élet ragyogó és sötét oldalai, megismeri a szárnyalást és a zuhanást.

Andrej herceg és Pierre Bezuhov erkölcsi és filozófiai keresése a századeleji haladó nemesség keresését tükrözi. Ezek a törekvések a huszas években a titkos dekabrista társaság megalapítására vezettek. Céljuk: küzdelem az autokrácia és a jobbagyi intézmény ellen. Nyilvánvaló, hogy ebben az irányban halad Tolsztoj hőseinek fejlődése is

Elevenen és hatásosan, nagy költői erővel rajzolja meg a regény Rosztovékat: a derék, vendégszerető, vagyoni romlás szélén járó apát, az érzelmes édesanyát, az okos Vjerát, az ígésző Natását, a lelkes és korlátolt Nyikolájt, az eszes és pajzán Pétyát, a halk, színtelen, Szónját. Mindegyik a maga érdeklődési körében él, más-más hajlamokkal és izgalmakkal, mégis egy egészet alkotnak — a Rosztovok világát, és ez mélységesen más, mint a Bolkonszkijak, vagy Bezuhovok világa.

Rosztovékat jellemzi egyszerűségük, közelségük a néphez és a természethez. Éppen ezért Roszto-

¹³ U. o. 22. fejl. 30. old.

vék életéhez fűződnek a regény nagyszerű zsánerképei. Nincs párja az orosz- és a világirodalomban a vadászat leírásának. V. I. Lenin újra meg újra elolvasta ezeket a fejezeteket. És micsoda poézissel írja le Rosztovék karácsonyi kocsizását, vagy Natása népi táncát! Szüntelenül hangsúlyozza hősnője közelségét az egyszerű néphez és a vérében lüktető nemzeti érzést. Natása, „aki mindazt át tudta érezni, amiért Anyiszjának, Anyiszja apjának, a nagynénjének, az édesanyjának s minden orosz embernek a szíve dobog“.¹³ Elbűvöli az „apró“ éneke, mert a nép énekét hallja benne. Azért hangzik olyan öntudatlannak, azért olyan utánoszthatatlanul szép Natása fülében.

Nem csoda, hogy éppen a zenei tehetséggel megáldott, minden szép iránt fogékony, finomérzékű, az élet egyszerűségét és igazságát szerető, minden hamistól, hazugtól mélységesen irtózó Natásának nem kell az akkori opera. Szörnyen mesterkéltnek érzi. „Csak durván festett díszleteket, s cifra öltözetű férfiakat és nőket látott, akik nagyon furcsán mozogtak, beszéltek és énekeltek a fényesen kivilágított színpadon.“¹⁴ Nem érti, mi jelentősége lehet az ilyen művészetnek. El se hiszi, hogy a közönséget érdekli, ami a színpadon történik. És az író meg is magyarázza, miért nem érti és miért nem fogadja be az operát Natása: „A falusi élet után, s mostani komoly hangulatában mindez furcsának tűnt föl előtte.“¹⁵ „A falu után“ — ez annyit jelent:

¹³ U. o. II. k., IV. rész. 7. fejj. 86. old.

¹⁴ U. o. V. rész. 9. fejj. 159. old.

¹⁵ U. o. 159. old.

az egyszerű ember, a természet, apó gitározása, a népdal után. A falu mélységesen hatott rá és aki így megszerette a nép művészetét, szükségkép elutasította az akkori orosz színpadon divatos operák hamis hangjait, minden realizmustól idegen művészetét.

Nyikoláj Rosztov, az elmélkedéstől ment ősi élet megtestesítője. Szíve fogékony, indulatai őszintén törnek elő, bátor, lobbanékony, megnyerő. Fiatal lelkét megragadja a huszárság költészete. Vonzó tulajdonságait negatív elemek kísérik. „Ne gondolkozunk — az nem a mi dolgunk“ — kiáltja Tyilyzitrél. És ez a népszerűvé lett felkiáltás nem véletlen elszólás nála, hanem lelki alkatának lényeges vonását fejezi ki. Szellemi fejlődése huszadik évében elakadt. Könyvekhez semmi köze, a könyvnek különben sincs szerepe a Rosztov család életében. Nyikolájt nem izgatják közéleti kérdések és nincsenek szellemi szükségletei. A vadászat — a földbirtokososztály megszokott, kedves szórakozása, teljesen kielégíti tüzes, de szellemileg szegény és igénytelen természetét. Nyikoláj Rosztov a hű alattvaló tipikus képviselője. Nem hiába nyilvánítja ki a regény epilógusában, hogy készséggel kiáll azok ellen, akik a kormányhatalommal szembeszállnak.

A Rosztovok alakjain kétségtelenül látszik az eszményítés. Tolsztoj a régi úri rend patriarchális jószokásait jelenítette meg bennük és körülöttük. A nemesi jólét alapjául szolgáló jobbágyságot az író nem világítja meg minden oldalról. Ez persze, nem azt jelenti, hogy nem ismerte, vagy helyeselte volna a jobbági lét szörnyűségeit. A 60-as évek

körülményei között, mikor már nagy lendülettel folyt a burzsoá monarchia kialakulása és a látóhatáron kirajzolódtak a piszkos újgazdagok baljós figurái, akik újabb romlást idéztek a nép tömegeire — Tolsztoj, ezzel a lelkétől mélységesen idegen nagypolgári jelennel, a Kolupájevek és Razuvájevek világával szembehelyezte az egykori nemesi kultúra teljesítményeit, a haladó nemesség beleolvadását az egyetemes nemzeti életbe. A jobbágysors ábrázolása nem illett a feladatok közé, amelyeket a *Háború és béké*-ben maga elé tűzött. Ezért a jobbágyi élet jellegzetes, hírhedt jelenségeit kirekesztette a felidézett történeti kor képéből.

Tolsztoj a maga idejében is tanuja volt a jobbágynéppel szemben elkövetett sok szörnyűségnek, embertelenségnek. De a századeleji nemességnek szerinte nem ez volt a kiemelkedő jellemvonása, hanem a vezető körök nagyfokú elidegenedése a társadalom többi rendjétől, uralkodó világnézete, sajátos nevelkedése, francia nyelve. A rendi elzárkózás gondolata különösen kiemelkedik az ábrázolásból. Még a haladó nemesség is teljesen elszakadt, elidegenedett a néptől. Az író a nemesség történeti fejlődésének ezt a vonását akarta kidomborítani, éppen ezért túlozta ellentétképpen a Rosztovék házában uralkodó patriarchális szokásokat, úr és szolga, földesúr és jobbágy közösségét és közelségét és itt nyilvánvaló módon eltért a történeti igazságtól.

*

A *Háború és béke* hőseinek békés, ifjú örömmel, vígsággal, nagy reményekkel. poézissal teli éle-

tébe betört a háború. Nyikoláj újra bevonult a hadsereghez, Pétya Rosztov önkéntesnek jelentkezett.

Andrej herceg a török hadszíntérről átmegy a nyugatira és elhatározza, hogy nem a vezérkarban teljesít szolgálatot, hanem átveszi ezrede parancsnokságát, hogy közelebb legyen a legénységhez.

Az első komoly csatában, Szmolenszk alatt, hazája szerencsétlenségét látva, végkép lerázza régi Napoleon-imádása maradványait.

Látja a népet, a katonaság és a városi lakosság körében fellángoló hazafias lelkesedést. Ferápontov kereskedő felgyújtja áruraktárát és ezzel a hazafias cselekedetével elindít számtalan hasonló cselekedetet. Az emberek elpusztítják árujukat, értékeiket, hogy azok ne kerüljenek az ellenség kezére. Pár héttel később Kárp és Vlász moszkvakörnyéki parasztok megtagadják a franciáktól a szénát, nem adják el nekik, inkább elégetik. Ezek a mindenfelé megismétlődő jelenségek jellemzik a valóban népi háború lendületét, a nemzet hazafias érzésének erejét. Tolsztoj szerint a kalugai kormányzóság se mentette volna meg Napoleon seregét, mert hiszen ott is „ugyanolyan oroszok laktak, mint Moszkvában, s ahol a tűznek szintén megvan az a sajátsága, hogy elhamvasztja, amit felgyujtanak vele.”¹⁶

Az 1812-i háborúban „hazájuk élete és halála forgott kockán”¹⁷ és ez határozta meg az orosz nép viszonyát a háborúhoz. Az író zseniálisan örökítette meg a Napoleon elleni harc százféle változatát, a

¹⁶ U. o. IV. k., II. rész. 18. fej. 185. old.

¹⁷ U. o. IV. k., III. rész, 1. fej. 190. old.

küzdő nép leleményességét, rettenthetetlen bátorságát, önfeláldozó áldozatkészségét.

Ezért a *Háború és béke* igazi hőse voltaképpen a nép maga. Még a mű megalkotása előtti években jutott Tolsztoj arra a meggyőződésre, hogy az ország sorsát a nép dönti el. A *Dekabristák* hőse, Labázov, nyilván a szerző nézetét fejezi ki, mikor azt mondja: „Én azt hiszem Oroszország ereje nem bennünk van, hanem a népben.“

Az 1812-i Honvédő Háború történeti anyaga még inkább megszilárdította meggyőződését, amelynek éppen a 60-as években haladó jelentősége volt. Az író mélyen lehatolt a népelet gyökeréig, ezért tudta helyesen meghatározni a népi erők óriási szerepét az 1812-i Honvédő Háború sorsfordulatai között. Ez a háború természete szerint népháború volt és széles kibontakozó partizántevékenység kísérte. Tolsztoj nagy művészi szimatával megérezte az 1812-es háború igazi mivoltát, s így megcáfolta és leleplezte a hivatalos nemesi-polgári történetírás hazug értelmezését. Ezért lett a *Háború és béke* az orosz nép dicsőségének eposza, a hősiesség és hazafiság csodálatos krónikája.

Tolsztoj maga teljes tudatában volt történeti fölfedezése jelentőségének. Ezt írta: „Csak az a mű sikerül, amelynek alapgondolatát szeretjük. Az *Anna Kareniná*-ban a család gondolatát szerettem, a *Háború és béké*-ben a nemzeti gondolatot, amely az 1812-i háborúban bontakozott ki.“

A *Háború és béke* izgalmas oldalain elmondja az író, hogy borította el az orosz embereket 1812-ben

a hazaszeretetet lappangó tüze, hogy sarkalta őket áldozatos harcra, hősiességre.

A napoleoni támadás hatása alatt hatalmas erővel tört elő a nép hazafias érzése és ez az erő nőtön nőtt, ahogy az ellenség Moszkva felé közeledett. Andrej Bolkonszkij a borogyinói csata előtt való este mondja Pierrennek: „A franciák feldúlták a házamat, s most Moszkvát készülnek feldúlani. Megsértettek, s most is minden pillanatban sértegetnek engem. A franciák nemcsak ellenségeim, de véleményem szerint gonosztevők is. Tyimohin is így gondolkodik, s az egész hadsereg. Büntetni kell őket.”¹⁸

Pierre ugyanilyen haraggal és gyűlölettel nézi a francia betörőket. Beszélgetésük után minden, amit napközben látott, a harc előkészületeinek nagy vonalú képei, új világításban mutatkoznak előtte. Ekkor látja meg, hogy a sokezersnyi tömeg magatartását mély, tiszta hazafiság hatja át. „Most már az egész hadjárat és a küszöbön álló egész ütközet értelmét és jelentőségét felfogta.”¹⁹

Az orosz csapatok mélységes meggyőződéssel hittek ügyük igazságában és a végső győzelemben. Ez a hit és nagy erkölcsi szilárdságuk adott nekik erőt Borogyino alatt, hogy az ellenség szörnyű nyomását kivédjék és győzelmükkel új fordulatot adjanak az egész hadjáratnak. A sereg hangulatát a borogyinói csata előtt híven kifejezte az a közlegény, aki a katonák és népfölkelők tömegeit, a védőállások építését és az egész gondos készülődést látva,

¹⁸ U. o. III. k., II. rész, 25. fej. 142. old.

¹⁹ U. o. IV. k., II. rész, 25. fej. 143. old.

azt mondja: „Az egész népet rá akarják uszítani. Csak egyet hallani — Moszkva! Véget akarnak vetni.“²⁰ Az orosz sereg borogyinói hősiességét követte a moszkvaiak hősiessége, akik felgyújtották szülővárosukat, hogy tönkretegyék a napoleoni armádiát. Borogyino és Moszkva után Napoleon nem tudott talpraállni többé. Semmi se menthette meg, mert serege már magában hordta a „bomlás kémiai elemeit“. Borogyino alatt megérezte a lelkében rendíthetetlen ellenfél súlyos kezét.

Már Szmolenszk égése óta megkezdődött a népi háború, a falvak és városok felperzselése, az elmaradozók, a szállítmányok elfogdosása. Borogyino és Moszkva tűzvésze után mindez nagy mértékben fokozódott. A nép egyre jobban bekapcsolódott a harcba. „A népi háború fütyköse“ napról napra súlyosabb csapásokat mért a franciákra.

Tolsztoj regénye felidézi a népi háború nagyságát és lendületét. Djenisz Dávüdob volt a partizáncsapatok első szervezője, harcuk kezdeményezője. Ő az első, aki „orosz szimatjával“ megértette a partizánharc jelentőségét és kívívta hivatalos elismerését. Az ő csapata után aztán más hasonló csapatok alakultak. „A különítmények részletekben semmisítették meg a nagy hadsereget.“²¹

A történelem arra tanít: ahol nincs a népi tömegekben igazi hazafias lendület, nincs és nem is lehet partizánharc. Az 1812-i háború honvédő háború volt, azért kavarta fel erősen a népi tömegeket

²⁰ U. o. III. k. II. rész, 20. fejj. 120. old.

²¹ U. o. IV. k., rész, 3. fejj. 198. old.

és ösztökélte harcra, az ellenség teljes megsemmisítésére. Orosz emberben nem merült fel a kérdés, jó vagy rossz lesz-e az élet francia uralom alatt? „Francia uralom alatt nem lehet élni, az mindennél rosszabb.“²² Ezért az egész háború alatt „a nemzetnek csak egy célja volt: megtisztítani földjét az ellenségtől.“²³

A népi tömegek hazafisága a regény sok oldalán rikító ellentétbe kerül a nagyvilági körök magatartásával, az ország és a nemzet sorsával szemben mutatkozó közömbösségükkel. Hiába folyt a háború, a fővárosi nemesség tovább vívta a maga párt-harcait. Tülekedésük zivajját csak az udvari hírlálrmája harsogta túl.

Tolsztoj leleplezi Rosztocsin falragaszának kiabáló „hazafiságát“, álnépies nyelvét, a pétervári szalonok hazug pátoaszát. E szalonok társasága francia kultúrán nevelkedett, rég elvesztette nemzeti arculatát, és most hirtelen elhatározta, hogy nem jár többet a francia színházba és nem eszik francia ételt, csak orosz káposztalevest. Éles képet ad az író az előkelő moszkvai gyülekezetről, ahol „a vaksí, fogatlan, kopasz“ vén udvaroncok a cári manifestum felolvasása után kutatva keresnek az agyukban az alkalomhoz illő lelkes hazafias szólamokat. Igaz hazafiságtól igen távoleső megnyilatkozások voltak ezek.

De akadt azért az arisztokrácia soraiban igazi hazafi. Az öreg Bolkonszkij herceg például nagy

²² U. o. 5. fej.

²³ U. o. 19. fej. 254. old.

eréllyel toborzott népfelkelőket a franciák ellen. A készülődés hevében szélütés érte és haldokolva, zokogva siratta a haza pusztulását. Lánya, Márja hercegnő elborzadt arra a gondolatra, hogy „a franciák kezébe kerülhet”.²⁴

Tolsztoj szerint a nemesek hazafisága annál mélyebb és forróbb, szellemiségük annál gazdagabb és tartósabb volt, mennél közelebb maradtak a néphez. És viszont: mennél messzebb kerültek tőle, annál szárazabb, kérgesebb lett a lelkük, annál visszataszítóbbak erkölcsi elveik. A hazug, fenékig hamis udvaronc típusa Vaszilij herceg és a kiégett lelkű karrierista Borisz Drubeckoj.

Mindenáron előrejutni, feljutni — ez Drubeckoj legfőbb törekvése, életformája. Drubeckoj a karrierista legjellegzetesebb megtestesítője az orosz irodalomban. Az ilyen embert még a boldogító szerelem se képes megmenteni. Ezért szakad el olyan könnyen Natásától, végesvéig híven engedelmeskedik a maga „íratlan szolgálati szabályzatának”. Egész életében önzés, haszonlesés vezet. Sorozatos győzelmeket arat igazi emberi érzései és törekvései fölött és minden fokkal, amely magasabbra emeli a szolgálati lajtorján, aszottabb, üresebb lesz belül. Mikor aztán még érdekházasságot is köt Julie Karáginával, végkép elárulja emberségét, a hideg számítást mindennek fölébe helyezi. Az ilyen ember nem lehet hazafi sem.

Hazafisága és a néphez való közelség jellemzi főleg Pierret, Andrej herceget és Natását. Az 1812-i

²⁴ U.o. III. k., II. rész, 10. fej. 69. old.

háborúból kibontakozó nagy erkölcsi erő megtisztítja és átformálja Tolsztoj kedves hőseit, kiégeti lelkükből a rendi előítéleteket és az önzést: embe-
rebbebbé, nemesebbebbé válnak. Andrej herceg kö-
zel kerül az egyszerű katonákhoz, minden úri gőg
és hiúság lefoszlik róla. Most már a közösség, a nép
szolgálatában látja az ember legfőbb rendeltetését.
Erkölcsi keresésének véget vet a halál, de fia, Nyi-
kolenka, folytatja. Az orosz közkatonáknak döntő
szerepük van Pierre erkölcsi megújulásában is.
Előbb az európai politika lelkesítette, majd a sza-
badkőművesség, a jótékonyság, a filozófia, de sem-
miben sem talált kielégülést. Csak az egyszerű em-
berek közt értette meg, hogy az élet célja a nép
szolgálat.

Pierre és Andrej herceg, Natása, Márja Bol-
konszkaja és a *Háború és béke* megannyi más hőse,
a Honvédő Háború folyamán találják meg útjukat
a nép egyetemes életébe. A háború tanítja meg őket,
hogy egész Oroszországhoz mérjék érzésüket és
gondolataikat, és ez hasonlíthatatlanul gazdagabba
teszi személyes életüket is.

Micsoda felindultan utazik el Natása Moszkvá-
ból! Elhatározza, hogy annyi sebesültet visz magá-
val, ahányat csak lehet, annak ellenére is, hogy ott
kell hagynia az ellenség prédájául családi vagy-
onukat. Natása hazafias magatartása még jobban
kiemeli a németvérű Berg kalmári viselkedését,
teljes közömbösségét a haza sorsával szemben. Az
általános katasztrófa pillanatában, amikor emberek
tízezrei pusztulnak, amikor Moszkva veszélyben
van, Berg csak saját dolgaival törődik. A németek

álpatriotizmusának leleplezése Natása becsmérő szavaiban éri el legmagasabb fokát. Mikor Natása édesanyja pöröl az urával, hogy minden holmit azért mégse hányjanak le a szekerekről a sebesültek kedvéért — Natása felháborodva veti oda: „Szerintem ez olyan gyalázatosság, olyan aljasság, olyan... nem is tudom mit mondjak. Talán holmi németek vagyunk mi?”²⁵

Egész sor jelenetben és epizódban irgalmatlanul leleplezi és kifigurázza az író a német katonásdít, az orosz szolgálatban működő Pfuhlok, Wolzogenek és Bennigsenek kicsinylő, fennhéjázó viselkedését a befogadó országgal, néppel szemben. Nemcsak izzó hazafiságát tanúsítja ebben a *Hóború és béke* szerzője, hanem azt is, hogy mélyen lehatolt népe kultúrájába és meglátta fejlődésének útjait.

Az egész regény folyamán szenvedélyesen küzd az orosz nemzeti kultúra alapjaiért. Egyik legfőbb problémája annak megmutatása, hogy ez a kultúra őseredeti, nagy és kötelező hagyományai vannak. Éppen az 1812-i Honvédő Háború domborította ki élesen az orosz kultúra nemzeti forrásainak kérdését.

Az orosz hadseregben élt a nemzeti katonai iskola, a zseniális Szuvorov hagyománya. Szuvorov katonai génuszát örökölte Kutuzov, a nagy orosz hadvezér, valamint a kiváló Bagration. A győzelem tudományának törhetetlen szelleme átítatott minden orosz katonát, aki emlékezett Szuvorovra és látta őt a harcban, vagy a tábortűznél.

²⁵ U. o. III. k., III. rész, 16. fejj. 276. old.

Ezért múlhatatlanul felmerült Szuworov neve minden komoly katonai megbeszélésen és vitában. Hadműveletei a katonai művészet legtökéletesebb, utánzásra méltó példái voltak. Merészen szemben állt Napoleonnal, mint az orosz katonai géniusz megtestesítője. Dolohov, a schöngrabeni csata előtt a franciákkal vitatkozva, meggyőződéssel mondja: „Megtáncoltatunk benneteket, ahogy Szuworov idejében táncoltatok”.²⁶

Így a tábornoki karban érvényesülő németporosz befolyás ellenére is, az orosz sereg, a legénység, a tisztikar jelentős része és a legkülönb tábornokok, szentül őrizték az orosz hadvezetés, az orosz hadtudomány hagyományait. Az 1812-i Honvédő Háború győzelmes kimenetele az őseredeti orosz katonai gondolat hatalmas megnyilatkozása volt. Az orosz hadművészet magasabb színvonalúnak bizonyult, mint az európai.

De nem csak a hadszíntéren küzdött Tolsztoj az orosz nemzeti kultúráért, hanem mélyen a frontok mögött is. Leleplezte az udvari kamarilla nemzetellenességét. Ezek a nagyvilági emberkéek szolgálalkúen hódoltak minden előtt, ami idegen. Elfelejtették orosz nyelvüket és szokásaikat, lenéztek népüket, országuk sorsa nem érdekelte őket. Ilyen volt az orosz arisztokrácia arculata,

Akad, persze, másszabású is soraikban. Ezek aztán titkos társulatokba tömörültek, dekabristák lettek. Ők voltak a haladó orosz nemesség képviselői, ők küzdöttek a nemzeti kultúra alapjaiért. Tol-

²⁶ U. o. I. k., II. rész, 15. fej. 258 old

sztoj is, mint a dekabristák, az orosz kultúrát építő hagyományért harcolt, csak úgy, mint Gribojedov, aki olyan irtalmatlanul kifigurázta nagyvilági „felső köreink” idegenmajmolását. Ezért közel rokon a *Háború és béke* eszmei telítettség dolgában Csackij szenvedélyes, az orosz kultúra őseredetiségét valló monológjával, Puškin művészi és eszmei törekvéseivel, Lermontov Borogyino-jának hazafias szózatával, Herzen politikai gondolatainak érvelésével. A regénynek ezt a vonalát üdvözölték a hatvanas évek forradalmi demokratái. Szaltükov-Scsedrin mondotta ez emlékezetes szavakat: „Íme, a gróf merész kézzel belemarkolt a társaság krémjébe.”

Egyes kritikusok, irodalomkutatók szerint a *Háború és béke* nem történelmi regény. De tévednek. A *Háború és béke* problematikájánál, pátozánál fogva igenis történelmi regény.

Igaz, hogy az eposzi méretű történelmi elbeszélés művészi szövedékét nem egyízben megszakítják a maga korára érzékenyen reagáló író mélységesen szubjektív megnyilatkozásai. Ennek jellemző példája Natása ábrázolása a regény epilógusában.

Natása 1813 tavaszán ment férjhez és 1820-ban már három leánygyermek és egy fia volt. A társasági életről teljesen lemondott és csakis feleségi és anyai kötelességeinek élt. Egész életformája élesen ellentmond a hatvanas években kibontakozó nőemancipációs mozgalomnak. Tolsztoj azzal igyeke-

zett igazolni Natása alakításának polemikus jellegét, hogy annakidején, vagyis a század elején is, sokat beszéltek a nők jogairól, bár akkor ezt még nem nevezték nőkérdésnek. Natása nem érti a sok beszédet, az igazi asszony — Tolsztoj szerint — családi életre vágyik és semmi szüksége emancipációra. A hatvanas évek haladó, demokratikus sajtója a nő felszabadítását, a férfiével egyenlő jogait követelte. Tolsztoj szembeszállt ezzel a törekvéssel és igyekezett lerontani jelszavainak hitelét. Ebben is megmutatkozott világnézetének árnyékoldala. Nem értette meg az orosz forradalmi demokrácia követeléseinek mély igazságát.

De nem is csak ezen a ponton szállt vitába Tolsztoj haladó kortársaival. A regény számos történetfilozófiai elmélkedése között különösen jellemző a következő: „Ha elhisszük, hogy az életet az ész irányíthatja — akkor megszűnik az élet lehetősége.“ Ebben a formulában mintegy összesűrűsödik a mű történelmi és hadászati elmélete. Az író mindenkép kisebbíteni igyekszik az egyes személyek szerepét a történelem eseményeiben és következetesen lekicsinyli az ész jelentőségét az életben. Ez kétségtelenül fontos polemikus feladata az egész műnek. Amikor költői formában megjeleníti az élet elemi törvényeit, egyszersmind ítéletet mond a hatvanas évek felvilágosodása fölött, amely, szerinte, túlságosan nagy reményt vet az ész hatalmába. Különösen Piszárjev cikkei fejezték ki igen élesen az ész tiszteletét és ezek a cikkek, tudjuk, éppen a hatvanas években jelentek meg, amikor Tolsztoj teljes gőzzel dolgozott a regényén.

Sohasem az ész a döntő, hanem az érzés és az élet elemi törvényei. Nem a haditerv és nem a kiadott parancsok, hanem az ütközet valóságos lefolyása. Ez a felfogás áthatja a regény egész művészi szövedékét.

A nagyszerű epikus alkotásból tehát élesen kiütközik a szubjektív elem, a szerző énje megnyilatkozik minden oldalon. Nemcsak ott, ahol bonyolult eszmei, elméleti terepszemlére tér ki és portyázva ütközik meg kortársaival, hanem éppenúgy akkor is, mikor az öreg Rosztov gróf és Ahroszímova táncában, vagy a vadászatban gyönyörködik. Hősei lehetnek magas- vagy alacsonyrangúak, tartozhatnak „pozitív“ vagy „negatív“ csoportokhoz — viselkedésüket mindenesetre igen határozott erkölcsi minősítéssel kíséri az író, a legkisebb részletekig.

Teljes joggal vitatkozik a polgári történetírókkal, akik azt tanították, hogy egyes nagy emberek akarata szülte a legfontosabb eseményeket. Tolsztoj azonban az ellenkező szélsőségbe esik és a teológia álláspontjára helyezkedik. El szerint „a világesemények menetét felsőbb elrendelés és az eseményekben részvevő személyek önkényes magatartásának találkozása irányítja.“ „A Napoleonok befolyása ezeknek az eseményeknek menetére csak külső és látszólagos.“²⁷ „Az úgynevezett nagyemberek a történelmi események címlapjai, akik nevet adnak az eseményeknek, s mint a címlapoknak, nekik is semmi közük az eseményhez.“²⁸ A háborúkat sem az emberek akarata, de a gondviselés intézi.

²⁷ U. o. III. k. II. rész, 28. fejl. 157. old.

²⁸ U. o. III. k. I. rész, 1. fejl. 234. old.

A történetírók elé új követeléseket állít az író. Az emberi fejlődés törvényeit „ellesni“ szerinte csak úgy lehet, ha a népi tömegeket tanulmányozzuk, nem pedig a királyokat, minisztereket és hadvezéreket. „Az emberi akaratok összessége sohase jut kifejezésre egyetlen egy történelmi személy cselekvésében“²⁹

A népelet tanulmányozásának követelését kétségtelenül a hatvanas évek szellemi áramlata, az ország első demokratikus megmozdulása szülte. De ahogy Tolsztoj ezt a korában annyira aktuális gondolatot megvalósítja, igen nagyot téved. A népben csak a történelmi folyamat öselemét, tömegelőforrását látja. Ebben tér el a forradalmi demokratáktól, akik ugyancsak a népre szegeztek tekintetüket.

A forradalmi demokraták nem hajtottak térdet a muzsik „mélységes nyugalma“ és képzelt erényei előtt, hanem szenvedélyesen igyekeztek felrázni év százados szolgaságban gyökerező jobbagyi lelkiületét. Ébresztgették, forradalmi cselekvésre sarkalták, hogy vesse le a régi igát és küzdjön minden erőszakos elnyomás és kizsákmányolás ellen.

Tolsztoj, ellenkezőleg, lelke mélyéből ellenzi a valóság átalakításának forradalmi módszereit. Az ő szemében a patriarchális paraszt a legmagasabb erkölcsi ideál megtestesülése. Tökéletes ember, akinek élete teljes összhangban van a természet törvényeivel. Az értelmiség, szerinte, nem taníthatja a parasztot, inkább ő tanuljon tőle, így hatoljon el az élet alapjáig és váljék egyszerűvé. Ilyen szellemben

²⁹ U. o. III. k., III. rész, 1. fej. 215. old.

alkotja meg az író Pláton Karatájev alakját, eszményíti benne a naív, patriarchális parasztság reakciós vonásait, elmaradottságát, megadását, politikai kiskorúságát, meddő álmodozását, mindent megbocsátó galambszelídségét. Gorkij szerint is Karatájev testesíti meg Tolsztoj elképzelését, ilyennek látta a muzsikot, az alázatoslelkű embert, aki az isten kedvéért türelmesen visel minden kint.

Karatájev alakjában Tolsztoj lealacsonyítja, zéróra csökkenti az emberi személyiséget. Senki-nek sincs önálló értéke, minden ember csak egy csepp a nép tengerében. Ezen a ponton, mint sok-helyütt, nyilvánvaló az író ideológiai ellenmondása, mert hiszen egyrészt túcatnyi személyiséget rajzol regényében a legelevenebb egyéni vonásokkal, más-részt megtagadja az embertől azt a jogot, hogy önálló szerepet vállaljon az életben.

Karatájev lemond az élet problémáinak ész-szerű megoldásáról. Meggyőződése, hogy az élet nagy dolgaiban „az ember tervez, Isten végez”.³⁰ Karatájev életének legfőbb, döntő motivuma a megnyugvás Isten akarátában, a szolgai meghajlás a sors és annak kemény, kikerülhetetlen törvénye előtt. Csodálatos közömbösséggel nézi a jót és a rosszat. Tökéletesen megtagadja az eleven embert mozgó érdekeket. Az író még a hatvanas évek elején egy parasztéletből merített elbeszélést terve-zett és ezt jegyezte fel hőséről: „Nem önmaga é!, Isten élteti.” Ezt a gondolatot valósította meg Ka-ratájev alakjában.

³⁰ U. o. IV. k., I. rész, 12. fejj. 100. old.

Karatájev már 50 esztendő elmúlt és valamikor az Apseronszkij ezredben szolgált. De a Szuvo-rov vezetése alatt végigküzdött háború se beszédén, se viselkedésén nem hagyott nyomot. Hosszú hadiszolgálatára nem változtatta meg lelki beállítottságát. A hadifogságban hamarosan „az azelőtti parasztos, népies természetéhez tért vissza“.³¹ Így is mutatja be az író, mint hadifoglyot, nyilván szántszándékkal, mert Karatájev sose lehetett igazi katoná, bajosan is tudjuk elképzelni fegyverrel a kezében.

Karatájev csak akkor élénkül fel, mikor elmondhatja kedves történetét a kereskedőről, aki „ártatlanul, ok nélkül szenvedett“.³² és élete végén megbocsátott a haramiának, bár annyi éven át raboskodnia kellett miatta. Az egész figura voltaképpen az ártatlan szenvedés dicsőítésére való és különös élességgel jeleníti meg az író ideológiájának gyenge oldalát: „Ne szállj szembe a gonosszal.“ Ennek a tanításnak reakciós jellegét egész mélységében feltárta V. I. Lenin Tolsztoj-tanulmánya.

Jellemző azonban a következő: Karatájevvel Pierre éppen akkor találkozik, mikor leginkább szomjúhozza az élet teljességét és harmóniáját és éppen azért keresi az egyszerűséget. Azt látja Karatájevben, amit látni akar. Nem véletlenül mondja Tolsztoj: „Karatájev az egyszerűség és igazság megtestesítése volt *Pierre szemében*.“ A találkozásnak egyébként nem volt döntő hatása Pierre sorsá-

³¹ U. o. IV. k., I. rész, 13. fejj. 104. old.

³² U. o. 13. fejj. 237. old.

nak alakulására. A paraszt és a paraszti erények képe inkább vágyakozás, mint valóság formájában élt tovább emlékezetében. Pierre nem változott paraszttá és nem mondott le nemesi kultúrájáról, habár „sokkal egyszerűbb lett”. A regény felépítésében Karatájev alakjának nincs elhatározó szerepe, kár túlozni jelentőségét.

Mégis akadtak amerikai „kritikusok”, akik a regény eszmei lényegét szántszándékkal ferdítve, elhallgatják Tolsztoj elragadó pátozát, a *Háború és béke* lapjain zseniálisan felidézett orosz hazafiságot és hősiességet és inkább „a paraszt Karatájev mélyértelmű hivatásáról” irkálnak, őt állítják oda, mint az orosz nemzeti jellem megtestesítőjét. Az efféle megállapításokat mérges oroszellenes indulat diktálja. Egy szemernyi történeti igazság sincs bennük. A passzivitás, az ellenállást hiháztató szellem, amelyet Karatájev alakja fejez ki, a történeti fejlődés bizonyos fokán jelentkezett, mint a jobbagyi lét terméke, de semmiképpen sem az orosz nemzetet jellemző ideológia.

Karatájev igen távol van az igazi muzsiktól. Ennek esze ágában se volt mindenbe beletörödni és igent bólintani a rosszra és gyötirelemre a világon. Ellenkezőleg, gyűlölte az urakat, fellázadt és örökösen küzdött a jobb helyért, jobb életért. Erről tanuskodik Tolsztoj regényében is a bogucsári parasztok felkelése. Az orosz nép tette-reje, történeti aktivitása nemzeti életének alapja. Tolsztoj jól látta és meg is mutatta, Tyihon Scserbátovot, a „népi háború” szüntelenül tevékeny képviselőjét, vagy Vaszilisszát, egyik szabadosapat női parancs-

nokát és az ellenséget lankadatlanul üldöző partizánok hősi falankszait. Megmutatta népének hazafiságát és hősiességét, az ellenséggel folytatott példátlan küzdelmét. Ettől a néptől mélységesen idegen volt minden karatájevi alázat és szembe-nem-szállás.

A fatalizmus gondolata megnyilvánult Kutuzov alakjának ábrázolásában is.

Tolsztoj a nagy művész éleslátásával felfedezte és mesterien ábrázolta a nagy orosz hadvezér jellemének sok fontos vonását: hazafisága mély gyökérszerű, szereti az orosz népet és gyűlöli az ellenséget, közelségben él az egyszerű katonával. Míg a hazug, aulikus történetírás — a Mihailovszkijak, Danyilevszkijek, Bogdánovicsok — I. Sándor hőmentő szerepéről próbáltak legendát szőni és Kutuzovnak csak másodrendű szerepet juttattak, az író helyreállította a történeti igazságot: a népi háború vezére Kutuzov volt és senki más. Kutuzov egész lelkével a néphez tartozott, ebben rejlett hadvezéri ereje.

Az 1812-es hadjárat döntő óráiban Kutuzov hadvezetése érthető volt a széles katonai tömegeknek. Igaz orosz hazafiként cselekedett. A regény szembehelyezi őt a német tábornoki karral, a tompaelméjű Pfuhl-okkal Wolzogen-okkal és a többivel, akiket önzés, haszonlesés vezetett. Puskin már jóval Tolsztoj előtt írta Kutuzovról: „Csak Kutuzov vállalhatta a borogyinói csatát, csak ő engedhette át Moszkvát az ellenségnek, csak ő maradhatott meg bölcs, tevékeny tétlenségben. Napoleon fejére idézve a moszkvai tüzvészt és kivárva

a sorsdöntő pillanatot. Mert csak Kutuzovot aján-
dékozta meg bizalmával a nemzet és ő csodálatosan
tudott élni ezzel a bizalommal.“

Puskin már mélyen behatolt a nagy hadvezér
jellemébe, megállapítása mintegy magva a tolsztoji
elképzelésnek. Kutuzov mindenkép szembenáll
Napoleonnal.

Mennél világosabban felismerte Tolsztoj az
1812-i háború természetét, a nép jogos önvédelmi
harcát — annál inkább szétfoszlott a szemében
Napoleon dicsősége. A támadó vezér, aki rabságba
akarta dönteni az orosz népet, közvetve számtalan
ember gyilkosa. Ebben a megvilágításban Napo-
leon egész katonai és politikai pályafutása mélysé-
gesen erkölestelen. Az orosz nép véget vetett Napo-
leon hatalmának, egyszer s mindenkorra eltemette
őrült világuralmi terveit. Az orosz hadszíntéren
összeomlott Napoleon ál-nagysága. „A *lángelméjű-
ség* helyett pedig a szinte határtalan butaság és az
alávalóság“³³ mutatkozott meg.

A bonapartista történetírók minden módon
igazolni akarták hősüket, rossz cselekedeteiben is
nagyságának bizonyítékát látták. Ezekkel a törté-
netírókkal vitatkozva mondja az író: „Mintha a
nagyság kizárná a jó és a rossz mértékének az al-
kalmazását.“³⁴ Ez nem igaz. Senkise vonhatja ki
tetteit az erkölcsi értékelés alól. A „jó“ és a „rossz“,
igenis, érvényes mértéke a nagyságnak is. Ha
valaki erkölestelenül cselekszik, „rosszat“ tesz, nem

³³ U. o. IV. k., Epilogus I. rész 3. fejj. 341. old.

³⁴ U. o. IV. k., III. rész, 18. fejj. 248. old.

lehet nagy ember, mert „nincs ott nagyság, ahol nincs egyszerűség, jóság és igazság“.”

A hódító vezér egész arculata hazug, természetellenes. A támadó nem felelhet meg magas erkölcsi követeléseknek, tehát nem lehet igazán nagy ember. Az egyszerűség, jóság, igazság megtestesítője Kutuzov, a népi háború vezére. Erkölcsi többsége fokozza hadvezéri erejét is Napoleonnal szemben. Tolsztojnak kétségtelenül nagy érdeme, hogy mindezt megmutatta. De meg kell mondani, hogy ugyanakkor, mikor ilyen nagy történeti és lélektani igazsággal rajzolja Kutuzov magatartását, hamis vonásokat is illeszt a képbe.

Kutuzov zseniális hadvezér volt. A szuvorovi hadvezetés magasiskolájából került ki. Minden hadműveletét mély sztratégiai elgondolás irányította. Az 1812-i Honvédő Háború folyamán, Sztálin elvtárs mély méltatása szerint, „jól előkészített ellentámadással tette tönkre Napoleont és hadseregét“. Kutuzov hadi művészete diadalmaskodott, hasonlíthatatlanul magasabbrendűnek bizonyult, mint Napoleon hadvezetése. Érvényesült sokrétű katonai és diplomáciai tevékenysége, mély és átható elméje, ragyogó tehetsége, gazdag tapasztalata, páratlan szervező ereje.

Ezzel szemben a *Háború és béke* szerzője mindenképpen azt akarta megmutatni, hogy Kutuzov csak bölcsen figyelte az eseményeket, nem zavarta menetüket és úgyszólván semmitse szervezett. Mivel az író, hamis történeti felfogása értelmében,

tagadta a személyiség történeti szerepét, és hitt a dolgok menetének öröktől való elrendeltségében, Kutuzov nála csak passzív szemlélő, mintegy engedelmes eszköz a Gondviselés kezében.

Tolsztoj szerint Kutuzov csak annyit tett, hogy erejéhez és a lehetőségekhez képest, irányította a sereg szellemét, erkölcsi magatartását.

„Hosszú hadi tapasztalataiból jól tudta, s öreg eszével felfogta, hogy egy ember nem irányíthatja az élet-halálharcot folytató százezrek akaratát, s azt is jól tudta, hogy nem a fővezér intézkedéseitől, nem a helytől, amelyen a katonák állanak, s nem az ágyúk és a megölt emberek számától függ az ütközet sikere, hanem attól a megfoghatatlan erőtl, amelyet a katonaság lelkének nevezünk, s ő figyelte ezt az erőt, s amennyiben tőle függött, kormányozta is.“³⁶

Nyilvánvaló az író szándéka: kisebbiteni akarja a hadvezér szervező szerepét a Honvédő Háborúban. Kutuzov természetesen igen jól tudta, hogy az imént felsorolt elemeknek igenis megvan — a körülményekhez képest hol kisebb, hol nagyobb — jelentőségük a harc menetében. Egyszer a hely volt nagyon fontos — így például éppen Borogyinónál. Az orosz sereg nem véletlenül helyezkedett ott állásba, ahogy Tolsztoj feltűnteti, hanem Kutuzov választotta meg a helyet, teljes tudatossággal és tekintettel a védőharc követeléseire. Máskor nagyjelentőségű volt a jókor kiadott fővezéri intézkedés: a borogyinói ütközet folyamán

³⁶ U. o. III. k., II. rész, 35. feje. 191. old.

Kutuzov Uvárov lovas hadtestét és Plátov kozák lovasait a franciák balszárnnyának átkarolására küldte, ezzel törte meg a támadást, amelyet Napoleon az orosz állások centruma ellen intézett. Ismét más esetben a fegyverzet fölénye volt a döntő mozzanat. Például Tarutyinnál és Kis-Jaroslavecnél, ahol Kutuzov elvágta Napoleon útját Kaluga felé. Ez jórészt azért sikerült, mert 622 ágyút vetett harcba a franciák 360 ágyúja ellen.

Az író nézőpontját és sajátságos hadi filozófiáját a legélesebben talán Kutuzov híres oldalmenetelésének magyarázata mutatja. Nem csekély erőfeszítéssel bizonyíthatja itt, hogy az orosz seregek ezt a hadműveletet nem valami mély katonai elgondolás, nem a hadvezér tudatos sztratégiai elhatározása folytán vitték végbe. Szerinte „az oldalmenetelés gondolatát nem lehet egy embernek tulajdonítani“,³⁷ mert a háborút valójában elemi törvények irányítják és a hadseregek ezeknek a törvényeknek engedelmeskednek. Az orosz sereg önkéntelenül kanyarodott át a kalugai útra. Képzeljünk el „egy minden vezető nélkül való sereget, — mondja az író — akkor se tehetett volna egyebet, mint hogy Moszkva felé való visszavonulása közben ívet ír le arrafelé, ahol élelmiszerekben gazdagabb vidék kecsgettette“.³⁸

De csak bele kell tekinteni a történeti okmányokba és rögtön kiderül, milyen mesterkélt és alapjában hamis ez a tolsztoji elgondolás. A had-

³⁷ U. o. IV. k., II. rész. 1 fejj. 128. old.

³⁸ U. o. 2. fejj. 130. old.

művelet eszméjét egyáltalában nem az elemek születték. Az teljes egészében Kutuzov agyából származott. Erről tanuskodnak a levelei.

Szeptember 3-án, vagyis egy héttel Borogyino után már közölte új hadműveleti tervét egyik tisztjével, F. F. Vincengorodével: „Az a szándékom, hogy holnap átmegyek a rjazáni útra, onnan a tulai, majd a kalugai útra, Podolyszkba. Remélem, hogy ezzel a mozdulattal lekötöm az ellenség egész figyelmét, mert a hátszágából fenyegetem.” Szeptember 11-én pedig a családjának írja: „Minden igaz orosz tudhatja, hogy a hadjárat csak most kezdődik igazán. Nyugodtan otthon maradhattok, mert a had színterét most máshová helyezzük át, Tulát és Kalugát pedig megvédjük.” Mikor aztán bebizonyosodott, hogy Napoleonnak nincs ereje áttörni a déli tartományok felé és kénytelen visszafordulni a régi szmolenszki útra, Kutuzov áttért az ellenség szüntelen üldözésére. Ki is jelentette: „Komoly kárt okozok Napoleonnak, amikor párhuzamosan haladva üldözöm és zavarom hadműveleti útjait.” Kutuzov „oldalmenetelése” tehát voltaképpen elmentés volt és a napoleoni armádia teljes pusztulására vezetett.

Tolsztoj nagyerejű realizmusa azonban igen gyakran széttöri fatalista elmélete bilincseit és Kutuzov a regényben is akárhányszor pezsgő energiával, nagyonis cselekvően nyúl bele a hadi eseményekbe. Mikor Andrej herceg megrázó szavakkal számol be neki a népet sújtó csapásokról, haragra gyúlva megfenyegeti a franciákat: „Csak időt nyer-

jek! Időtl!“ Ilyennek látjuk a borogyinói csata napján is.

A hidegeszű és hidegszívű, Oroszország sorsa iránt teljesen közömbös német Wolzogen Barclay de Tolly megbízásából jelenti a fővezérnek, hogy az ellenség elfoglalta az összes orosz állásokat és csapataink menekülnek. Ekkor Kutuzov dühösen ráförmed: „Hogy meri ön, igen tisztelt uram ezt mondani *nekem*. Ön semmit se tud. Mondja meg nevemben Barclay de Tolly tábornoknak, hogy jelentése nem felel meg a valóságnak, s hogy én, a fővezér, jobban ismerem a való helyzetet mint ő . . . Az ellenséget visszavertük a balszárnyon s megvertük a jobbszárnyon . . . Legyen szíves, menjen vissza Barclay de Tolly tábornokhoz, s közölje vele határozott szándékomat, hogy holnap támadást intézünk az ellenség ellen . . . Hálát adok Istennek, s köszönetet mondok vitéz katonáinknak. Az ellenség le van győzve, s holnap kikergetjük a szent orosz földről.“³⁹ Itt minden csupa mozgás. Kutuzov igazi vezér, csupa erő. És bár másnap, az elszenvedett nagy veszteség miatt támadni nem lehetett, Kutuzov parancsának mégis döntő hatása volt: behatolt minden orosz katonára lelkébe, új erőt adott nekik, mert abból a mély hazafias érzésből fakadt, amely „a fővezér és minden orosz ember szívét áthatotta“.⁴⁰

Vagy micsoda eltökélt energiát, milyen zseniális meglátást tanusít Kutuzov a filei haditanácsban, ahol kiadja a parancsot, hogy Moszkvát, Orosz-

³⁹ U. o. III. k., II. rész, 35. fej. 194. old.

⁴⁰ U. o. 195. old.

ország és az orosz hadsereg megmentése érdekében, el kell hagyni! Ezek az epizódok és még sok hasonló, elénk idézik a nagy hadvezért, bár általánosságban, mint láttuk, sok ellenmondás van az ábrázolásban.

Eppen Kutuzov alakja mutatja a legélesebben a regény eszmei problematikájának belső ellentéteit. A *Háború és béke*-ben már feltűnik sok olyan gondolat, amely később Tolsztoj hitvallásának alkat-eleme lett. Humanizmusa már itt elveszti néha konkrét történeti és nemzeti jellegét és az író az emberről általában mint valami absztrakcióról ítélkezik, amely meg van fosztva rendje, osztálya, népe és kora jellegétől. Már itt érvényesül a „lelkiismeret”-ről és az „egyetemes szeretetről” szóló tanítása. A regény sok részlete az erkölcsiség „örök” alapelveit és a vallás „örök” igazságait akarja megjeleníteni. A *Háború és béke* sok oldalán hirdeti az erkölcsi önképzés kötelességét. Idetartozik az a követelés is: „ne szállj szembe a gonosszal.” Régebbi munkáiban ezek a gondolatok még alig mutatkoznak.

Természetesen nagy hiba lenne külsőleg elkülöníteni a *Háború és béke* publicisztikai gondolatait, kiszakítani a regény művészi szövedékéből. Megkísérelte ezt a *Háború és béke* 1873-i kiadása: a történetfilozófiai kitéréseket függelékben foglalták össze. Ugyanígy történt az 1880-i kiadásban is. A későbbi kiadások azonban megint elejtették ezeket a mesterkedéseket. Nehéz is a regényt elképzelni a beletartozó kitérések nélkül. Kirekesztésük csorbítja a mű teljességét és nem éri el a célt, mert a bennük foglalt erkölcsi eszmék áthatják a művészi

ábrázolást és meghatározzák a szereplők jellemét. Vajjon nem a mindent-megbocsátás, az „egyetemes szeretet“ tanításának megtestesülése-e Márja Bolkonszkaja? Bátyjának, Andrej hercegnek mondja Márja, hogy a szenvedést nem az emberek idézik elő, Isten küldi a földre. „Ne hidd, hogy a fájdalmat emberek okozzák. Az emberek csak az Ő eszközei... Ha azt hiszed, hogy valaki vétett ellened, felejtsd el, s bocsáss meg neki. Nincs jogunk büntetni.“⁴¹ Ez az etikai elgondolás magába foglalja az elrendeltség tanítását. Az ember nem vethet véget a rossznak a földön és nem alakíthatja a világot a maga tervei szerint, mert a Gondviselés eszköze. És nem ítélkezhetik embertársai fölött. Az ítélet magasabb fórumok dolga, az ítélet Istené. Meg kell bocsátani az ellenségnek — Márja szavai mélyen behatolnak Andrej herceg tudatába és kis idő múlán csakugyan megbocsát a semmirekellő Anatole Kuráginnak, aki annyi gyötrelmet szerzett neki. Nemrégén még minden arcvonalon halálra kereste, párbajra akarta hívni, de most „őszinte szánalom, s szeretet töltötte el boldog szívét“.⁴²

Vagy nem ugyanez az „egyetemes szeretet“ és testvériség sodorja a pacifizmus szélére Nyikoláj Rosztovot, mikor foglyul ejti a francia tisztet és meglátja a gödröcskét a fogoly állán? Miért is kell harcolni, ha a francia tiszt arca nem is ellenséges arc, hanem ilyen egyszerű, jólismert vonásai vannak?

Az „egyetemes szeretet“ és elvont humanizmus

⁴¹ U. o. III. k., I. rész, 8. fejj. 270. old.

⁴² U. o. II. rész, 37. fejj. 204. old.

alakítja azt a jelenetet is, amikor Davoust kihallgatja Pierre-t. Davoust-t példátlan kegyetlensége miatt Tolsztoj maga a „francia Arakcséjvnek“ nevezi a regény más helyén, de ebben a jelenetben, „emberszeretetét“ mutatja be. „Davoust fölemelte szemét s merően nézett Pierre-re. Pár pillanatig farkasszemet néztek és ez a pillantás megmentette Pierre-t. A háború és a bíraskodás szabályai ellenére, és a pillantás valami emberies viszonyt teremtett köztük. Ebben az egy pillanatban a homályos érzések egész sora szállta meg lelküket, s mind a ketten megértették, hogy emberek és testvérek.“⁴³ Szaporíthatnánk ezeket a példákat. Világosan mutatják, hogy Tolsztoj etikai eszméi következetesen érvényesülnek a regény konkrét képeiben is.

Tolsztoj, a művész, viszont mindvégig hű maradt a valósághoz, ebben rejlik az ereje. Az élet hatalmasabb volt minden hamis filozófiai elgondolásnál. Legyűrte a szembe-nem-szállás reakciós elvét, a „lelkiismeret“ és „egyetemes szeretet“ tanítását. Hiába ápolta magában ezeket az eszméket, mégis a nép szent gyűlöletét énekelte meg. A *Háború és béke* a napoleoni seregeket kiirtó hősi tömegharc igazi apoteózisa.

Lenin klasszikus magyarázatát adta a nagy művész „égbekiáltó“ ideológiai ellentmondásainak. „L. N. Tolsztoj“ c. cikkében ezt írja: „Tolsztoj nézeteinek ellentmondásai nem csupán egyéni gondolkodásának ellentmondásai, hanem tükrei azoknak a rendkívül bonyolult ellentmondásos viszo-

⁴³ U. o. IV. k., I. rész, 10. feje. 91. old.

nyoknak, társadalmi hatásoknak és történelmi hagyományoknak, amelyek az orosz forradalom különböző osztályainak és rétegeinek lelki világát a reformot követő, de a forradalmat megelőző korszakban meghatározták.“⁴⁴

Tolsztoj realizmusa lenyűgöző és ellenállhatatlan, mert mélyen behatol a nép gondolkodásába és vágyaiba. A népiség, a demokratizmus szervesen belenőtt Tolsztoj művészetébe és meghatározta nagy hőskölteménye művészi sajátosságát. Gyökeresen újító művészként lép fel az irodalomban. Már a *Szebasztopol* is teljes fordulatot jelentett a háború ábrázolásában, a *Háború és béke* harcleíró művészete pedig az egész világirodalomban páratlan. Senki még előtte olyan mélyen bele nem markolt a küzdő tömegek lelkébe, senki olyan természetesen, egyszerűen és igazán meg nem mutatta a harcoló embert.

Érdeklődésének középpontjában az egyszerű katona volt és a hozzá közelálló egyszerű és szerény tiszt. A schöngrabeni csata hőse az igénytelen külsejű, kicsi és félszeg Tusin kapitány. Ez a kiváló tiszt megbecsüli őrmesterét, Zahárcsenkót és lelkesen csügg ütegének minden egyes katonáján. Azok is éppen úgy ragaszkodnak hozzá. Vagy milyen meleg érzés nyilvánul meg a borogyinói csata előtti és alatti katonai jelenetek és hangulatok rajzában! Éppen széles demokratizmusa ösztökélte Tolsztojt mély, művészi újításokra.

⁴⁴ *Lenin*. L. N. Tolsztoj. Lásd: *Lenin*: Az irodalomról. Szikra kiadás. 1949. 72. old.

Tisztán érezte, hogy az orosz művészi gondolat sajátossága, önállósága nem fér bele az elbeszélés, a regény és költemény ismert európai formáiba. A *Háború és béke* új szóként hangzott el az epikai alkotás világában. Tolsztoj azzal lepte meg kortársait, azzal lep meg bennünket is, hogy a sokrétű életet a maga teljességében igyekszik megfogni. Ezért mozog annyi síkon, ezért olyan gazdag a hangszerelése, mind a *Háború és béké*-ben, mind következő regényében, az *Anna Karenin*á-ban. Ezért van annyi szereplő, ezért nem több fonalú a cselekmény, ezért van két vagy három főhős és hősnő. De mindez még nem a legfontosabb. A döntő az, hogy Tolsztoj új szemmel nézi a világot, ezt viszi az irodalomba. Akárhová nyúl ecsetjével a nagy művész, a dolgok új meg új oldalait veti vászonra. Teremtő megismerése új színben jeleníti meg azt is, amit addig megszoktak, vagy mellőztek. Tolsztoj a dolgozó, a természettel szorosan együttélő ember szemével nézte a világot. Ez telíti írásait értelmes igazsággal, példátlan őszinteséggel, hatalmas és meggyőző pátoosszal, magas erkölcsiséggel.

Mélyreható lélekrajza is új és utánozhatatlan. Páratlan mestere a lélekelemzésnek. Bevilágít a belső élmény rejtett szövedékébe és a „lélek dialektikájával“ idézi elénk a valóságos életet. Csernysevskij már Tolsztoj első írásai alapján élesen meglátta az új író tehetségének különleges vonásait és már akkor megjósolta: „A lélek titkos mozdulatainak ismerete és az erkölcsi érzés közvetlen tisztasága — ez a két vonás formálja Tolsztoj gróf művészi arculatát. És ezek is lesznek tehetsége ural-

kodó vonásai mindvégig, bármennyi új tulajdonság bontakozik ki még további fejlődése során.“ A nagy kritikus mélyretaláló megállapítása tökéletesen igaznak bizonyult. A *Háború és béke* nemcsak megőrizte, de tovább is fejlesztette Tolsztoj művészetének ezeket az alapvonásait.

Van-e olvasó, aki ne emlékeznék a regénynek azokra a ragyogó oldalaira, ahol olyan mesterien idézi-elénk Natása belső élményeit fejlődése különböző fázisaiban, vagy Pierre bonyodalmas tusakodását, Andrej herceg gyötrő keresését, Kutuzov lelki erőfeszítését? És ezekkel párhuzamosan, ugyancsak a lélekelemzés finom eszközeivel leplezi le Napoleon ál-nagyságát, Rosztopcsin látszat-hazafiságát, Vaszilij aljasságát, A. P. Serer és az előkelő társaság annyi más képviselőjének hazugságait. A regény hőseinek lelki szervezete minden szövevényével elénk tárul.

A történeti események széles, epikus folyása, a finom részletfestés, mély lélekelemzés, bámulatos képfaragás, páratlan természetszeretet és az egész emberi élet, emberi magatartás zseniális megragadása, Tolsztoj tehetségének mindezek a sajátosságai tisztán érvényesülnek halhatatlan hőskölteményében.

Mikor a *Háború és béke* megjelent, haragos támadásokat is kiváltott, éppenúgy, mint lelkes elragadtatást. Turgényev, J. Polonszkijhoz intézett levelében rámutatott a mű gyenge oldalaira, de általában így ítéli meg: „Tolsztoj regénye — csodálatos... Az életviszonyok, a katonai dolgok leírása — elsőrendű. Tolsztoj nagy mester, nincs nálunk hozzá-

fogható.“ És egy hónappal később ezt írja Fjetnek: „Most fejeztem be a *Háború és béke* negyedik kötetét. Van, ami elviselhetetlen benne és van, ami bámulatos. És a bámulatos dolgok — már pedig ez van több — olyan grandiózusak, hogy soha senki nálunk még jobbat nem írt. És kérdés, írtak-e már ilyet valaha is?“

Maxim Gorkij *Visszaemlékezései*-ben elmondja, hogy egy alkalommal, mikor Lenint meglátogatta, ott feküdt az asztalon a *Háború és béke* egyik kötete és Vladimir Iljics rögtön Tolsztojra terelte a szót: „Micsoda őstalaj. Micsoda óriás! Hej, apuskám, ez aztán művész! És tudja mi a legbámulatosabb? Ez előtt a gróf előtt nem is volt igazi paraszt az irodalmunkban!“

— Ugyan, kit lehet melléje állítani Európában?
És mindjárt meg is felelt ő maga:

— Senkit.

Lenin szavain érzett a nagy szeretet Tolsztoj és az egész orosz irodalom iránt. Éppen Lenin volt, aki zseniálisan értelmezte ennek a nagy írónak hagyatékát, minden ellenmondásával együtt. Tudta, hogy eljön az idő, mikor Tolsztoj alkotásait forró szeretettel olvassák majd a népi tömegek is. Ez az idő valóban elérkezett — a Szovjetunió, a szocializmus teremtetten meg a feltételeket.

A *Háború és béke* mély hazafisága, népünk hősiességét megörökítő költészete, mindent legyőző életszeretete, lelki fegyvereket szolgáltatott a szovjet embereknek az új Honvédő Háború küzdelmeiben. A szovjet olvasót mélységesen megindította Tusin kapitány hősiessége a schönggrabeni csatá-

ban, Andrej herceg lelki vívódása Borogyinó előtt, Kutuzov bátor magatartása a borogyinói mérkőzés alatt, Natása lendületes hazafisága, mikor rászorítja a szüleit, hogy sebesülteket szállítsanak el Moszkvába, a haza és a nép izzó szeretete, amely átjárja a regény egész hangulatát. Nincs az orosz irodalomban népünk hazafiságának tökéletesebb megjelenítője, mint a *Háború és béke*. Ezért őrizte meg pezsgő életerejét a mai napig. Ezért nevelkedik rajta a szovjet olvasók nemzedékeinek sora. A *Háború és béke* nemzeti multunk megismerésének hasonlíthatatlan becsű kútforrása és esztétikai gyönyörűség forrása. Az orosz kultúra nagyszerű emlékműve, amely egész szélességében szembenáll a Nyugat széthulló polgári „kultúrájával”. Bizonyossága az óriási hozománynak, amellyel az orosz nép a világ igazi, haladó kultúráját gyarapítja. Tolsztoj zseniális alkotásai elevenek a mi napjainkban is, cselekvő tényezők a világ reakciós erőivel vívott engesztelhetetlen harcban, a szovjet nép és a baráti népek világharcában.

20. V. G. Childe:	A szerszámok története	2.— Ft
21. G. V. Alexandrov:	Polgári film a reakció szolgálatában	2.— „
22. I. D. Laptjev:	A kolhózszerendszer ereje és életrevalósága	1.50 „
23. G. A. Kurszánov:	A gondolkodás logikai törvénye	1.— „
24. B. M. Tjeplov:	A szovjet pszichológia harminc éve	2.50 „
25. F. V. Konsztantinov:	Haladó eszmék szerepe a társadalmi fejlődésben	2.— „
26. K. M. Zavadszkij:	I. V. Micsurin, a természet átforgalmazója	1.50 „
27. B. G. Ananjev:	A szovjet lélektan sikerei	1.50 „
28. V. N. Sztoletov:	A micsurin biológia alapjai	2.— „
29. G. Alexandrov:	A polgári társadalomtudomány csődje	2.— „
30. I. M. Lemin:	A Szovjetunió külpolitikája a Nagy Honvédő Háború idején	2.— „
31. B. E. Bihovszkij:	Az amerikai perszonalizmus a tudomány és a társadalmi haladás elleni harcban	1.50 „
32. I. M. Lemin:	A Szovjetunió — a demokratikus tábor vezető ereje	2.— „
33. D. Bahsijev:	A bolsevik párt centralizmusa és demokratizmusa	3.50 „
34. B. A. Csagin:	A filozófia pártyszerűsége és a polgári objektivizmus elleni harc	2.— „
35. V. A. Obrucsjev:	A hegyek és a szárazföld keletkezése	1.50 „
36. G. F. Alexandrov:	A társadalom fejlődéséről szóló tanítások története	2.— „
37. M. A. Leonov:	Kritika és önkritika	2.— „
38. I. Sz. Zvávics:	Faji „elméletek“ és faji megkülönböztetés az angolszász országokban	1.50 „
39. B. E. Bihovszkij:	A modern polgári filozófia zsákutcaja	1.50 „
40. Hewlett Johnson:	Egyéniség és marxizmus	2.— „
41. Mao-Ce-Tung:	A kínai nép forradalmi háborújáról	1.— „
42. M. Leonov:	A marxizmus—leninizmus a tudományos előrelátásról	3.— „
43. Aragon:	Ember és kultúra	2.50 „
44. Maxim Gorkij:	Kivel tartanak Önök?	1.50 „
45. V. Abramov:	Gép- és traktorállomások a szovjet mezőgazdaságban	2.— „
46. N. A. Vinográdov— I. D. Sztrasun:	A Szovjetunió dolgozóinak egészségvédelme	3.— „

2.— Ft

47. G. Sz. Gurvics:	Az amerikai demokrácia a valóságban	3.50 Ft
48. L. Alter:	Az USA burzsoá közgazdászai az imperialista reakció szolgálatában	6.— „
49. B. Sztjepanov:	A vezető kolhózkáderek nevelése	3.50 „
50. L. A. Lunc:	Az Egyesült Államok bírósága a monopoltőke szolgálatában	2.— „
51. P. Vüszinszkij—J. Fran- cey:	Kozmopolitizmus, idealizmus, nacionalizmus	1.50 „
52. K. Abroszenko:	A parasztság szocialista nevelése	5.— „
53. Pozner—Makárov— Makszimov:	Lenin: „Materializmus és empirio-kriticizmus” c. könyvéről	4.— „
54. Albert Soboul:	Az 1848-as francia forradalom	2.50 „
55. Gh. Gheorghiu-Dej:	A román munkáspárt a mezőgazdaság szocialista átalakításáért	3.— „
56. Kruzskov—Mityin:	Sztálin elvtárs „Anarchizmus vagy szocializmus” c. művéről	2.50 „
57. L. G. Berri:	Munkamegosztás a szocialista társadalomban	1.50 „
58. V. B. Luckij:	Az angol és amerikai imperializmus a Közel-Keleten	1.50 „
59. M. Prenant—J. Lévy:	Állásfoglalás a Lüszenko-vitában	1.50 „
60. Klement Gottwald:	Előre a szocializmus felépítéséért	1.50 „
61. A. P. Koszulnyikov:	Sztálin elvtárs műveinek első kötete	1.50 „
62. Liu Szao-csi:	Internacionalizmus és nacionalizmus	1.50 „
63. T. D. Lüszenko:	Az élő szervezet és a környezet	1.50 „
64. A. M. Jegolin:	Gorkij és az orosz irodalom	1.50 „
65. G. M. Dimkrov:	A munkásosztály a fasizmus ellen	6.— „
66. A. Bolgov:	Sztálin elvtárs „A Szovjetunió agrárpolitikájának kérdéseire” c. munkájáról	2.— „
67. Sz. P. Bücskov:	L. N. Tolsztoj nagy nemzeti eposza a „Háború és béke”	2.— „

SZIKRA